

Γλωσσο-αρχαιολογικά

Δήμητρα Κοκκινίδου

Από τη δεκαετία του 1980, υπό την επίδραση των μεταδιαδικαστικών θεωριών στη Βρετανία και τις ΗΠΑ, επισημαίνεται η ανάγκη για αυτοκριτική, αναστοχασμό, πολυφωνία και εν τέλει εκδημοκρατισμό της αρχαιολογίας. Ωστόσο το έμπρακτο αποτέλεσμα παραμένει ζητούμενο: η κοινωνική τάξη, το φύλο, το χρώμα, η γλώσσα και οι χώρες αυτών που δίνουν τον τόνο στις εξελίξεις ελάχιστα διαφέρουν από εκείνα των προκατόχων τους. Ό,τι ονομάστηκε «απώλεια της πολιτικής αθωότητας» της αρχαιολογίας (Kristiansen 1993: 3) στην πραγματικότητα αναπαρήγαγε, με προοδευτικό μανδύα, τα πρότυπα του δυτικού, λευκού, μεσοαστού, αρτιμελούς, ετεροφυλόφιλου άνδρα.

Κατά τη διατύπωση του Bernbeck (2008: 392) η «αρχαιολογία είναι πλήρως ενταγμένη στη διατήρηση των δομών κοινωνικής αδικίας», οι οποίες «αποκλείουν πολλούς, δέχονται άλλους και εγγυώνται ότι η ισχύουσα τάξη πραγμάτων στο γνωστικό αντικείμενο και η θέση του στο ευρύτερο σύστημα δεν πρόκειται να αλλάξουν». Η ανάλυση του Bernbeck βασίζεται στο «τρίγωνο βίας» του Galtung (1969, 1990):

- την προσωπική ή άμεση βία που οδηγεί στην εμφανή καταπίεση ή τη γρήγορη εξόντωση του θύματος
- τη δομική ή έμμεση βία που επιφέρει μακροπρόθεσμα βλάβη ή θάνατο
- την πολιτισμική βία (γλώσσα, τέχνη, επιστήμη, θρησκεία) που νομιμοποιεί τις δύο προηγούμενες.

Η εποχή που οι ανασκαφές διενεργούνταν υπό το καθεστώς άμεσης βίας, όπως εκείνες του Flinders Petrie στην Αίγυπτο, με τους ντόπιους να εργάζονται υπό ένοπλη επιτήρηση, μπορεί να έχει παρέλθει (Hansen 2008: 172), όχι όμως και η συμπίεση αρχαιολόγων και στρατοκρατών. Ο πόλεμος του Ιράκ κατέδειξε το ηθικό έλλειμμα όσων κινητοποιήθηκαν για την προστασία των αρχαιοτήτων ενώ αδιαφόρησαν για τους ανθρώπους (Χαμηλάκης 2009, Bernbeck 2003, Hamilakis 2003, 2005, Pollock 2003, για τις λίγες εξαιρέσεις αρχαιολόγων κατά του πολέμου βλ. Hamilakis 2003: 111 σημ. 2). Σε επιστολή τους προς τον πρόεδρο Μπους είκοσι μία ενώσεις του κλάδου στις ΗΠΑ, αφού έσπευσαν να θέσουν τις γνώσεις τους στη

διάθεση των εισβολέων, χαιρέτησαν την επέμβαση ως «επιστροφή του ιρακινού λαού στην ελευθερία» (αναδημοσίευση της επιστολής σε Hamilakis 2003: 109-110, σχετικά με τη συνεργασία αρχαιολόγων και στρατευμάτων κατοχής βλ. Emberling 2008, Stone και Bajjaly 2008).¹ Με κρατική χρηματοδότηση εγκαινιάστηκε πρόγραμμα αρχαιολογικής ανασυγκρότησης, με σκοπό να προωθήσει «μακροπρόθεσμα σε πανεπιστημιακό επίπεδο την επικοινωνία και την ανταλλαγή με την αμερικανική μεσαία τάξη, ενισχύοντας τις δημοκρατικές δυνάμεις του Ιράκ και δημιουργώντας συμμάχους του στις Ηνωμένες Πολιτείες» και αντίστοιχα «με τη μεσαία τάξη του Ιράκ, ενισχύοντας τα δημοκρατικά στοιχεία και τους συμμάχους των ΗΠΑ στον χώρο της ιρακινής εκπαίδευσης» (Education and Development for Archaeology and Environmental Health Research 2003-4). Το Ίδρυμα Σμιθσόνιαν της Ουάσιγκτον διοργάνωσε έκθεση με θέμα τους πολέμους των ΗΠΑ από την εποχή της ανεξαρτησίας μέχρι την εισβολή στο Ιράκ και τίτλο «Η τιμή της ελευθερίας» (Hamilakis 2005: 97). Εννοείται ότι όλο αυτό το ενδιαφέρον δεν συμπεριέλαβε τα ισλαμικά μνημεία ούτε τις κατοικίες των σύγχρονων «απολίτιστων», παρά μόνο ό,τι έχει οικειοποιηθεί η Δύση ως «κοιτίδα του πολιτισμού», την αρχαία Μεσοποταμία, όπου «αναπτύχθηκαν πρώτη φορά οι πόλεις, η γραφή και οι νόμοι» (Education and Development for Archaeology and Environmental Health Research 2003-4) -οι κοινωνίες χωρίς αυτά τα χαρακτηριστικά κατατάσσονται σε πρωτόγονο στάδιο.

Η δομική και πολιτισμική βία παράγονται μέσω ενός συστήματος ανταμοιβών, το οποίο καθορίζει τους μηχανισμούς ιεραρχίας ανάλογα με τον βαθμό συμμόρφωσης σ' αυτούς. Το σύστημα υπόκειται σε συνεχή διαπραγματεύση, εφόσον στον δεδομένο επιστημονικό χώρο, όπως σε κάθε κοινωνικό χώρο, αναπτύσσεται διαπάλη ως προς τα κριτήρια ένταξης και τις ιδιότητες που λειτουργούν ως κεφάλαιο προς διασφάλιση κέρδους (Bourdieu 1988: 11). Επομένως η αρχαιολογία συνιστά «πεδίο διαπάλης για την παραγωγή και τον έλεγχο ...του «επιστημονικού κεφαλαίου» -μια σύνθεση ικανότητας και εξουσίας που δομείται μέσω του ελέγχου της παραγόμενης γνώσης» (Wylie 1983: 120). Η γνώση αυτή επιβάλλει την υποτιθέμενη

¹ Στα καθ' ημάς ας θυμίσουμε τη στάση του Συλλόγου Ελλήνων Αρχαιολόγων, ο οποίος εξέφρασε «έντονα την ανησυχία του για τη διάσωση των αρχαιολογικών χώρων και των μνημείων της χώρας αυτής», αρκούμενος σε αοριστολογίες για την «απαξίωση της ανθρώπινης ζωής και αξιοπρέπειας» από «τις επιθέσεις των δυνατών κατά των λαών» και εκκλήσεις για «ειρήνευση στην περιοχή και διασφάλιση των μνημείων», χωρίς να κατονομάσει και να καταγγείλει τους υπεύθυνους της «απαξίωσης» (βλ. Κοκκινίδου 2005: 19).

επιστημονική αντικειμενικότητα και τον αποκλεισμό όσων ενδιαφέρονται για το παρελθόν αλλά δεν διαθέτουν ακαδημαϊκές περγαμινές, στηριζόμενη στην παραδοχή ότι μόνο η εκπαίδευση δυτικού τύπου μπορεί να εξασφαλίσει την απαιτούμενη κατάρτιση. Η αξιολόγηση των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων προκύπτει από τη σύγκριση «μετρήσιμων» μεγεθών, τις επιδόσεις, την εξέλιξη και το είδος του πολιτισμικού κεφαλαίου των αποφοίτων -μια απλουστευτική ταύτιση της μάθησης με τις δεξιότητες, την τεχνογνωσία και την πειθαρχημένη εργασία. Οι εκλεκτοί από την «περιφέρεια» επιλέγουν για τις σπουδές τους το «κέντρο», κατά προτίμηση τις ΗΠΑ. Μετά την οικονομική αφαίμαξη, προς απόκτηση τίτλων με κύρος (Bernbeck 2008: 400), θα μεταφέρουν στις χώρες τους τις αντίστοιχες αξίες. Ενώ οι αρχαιολόγοι από τη Βόρεια Αμερική και τη Δυτική Ευρώπη έχουν την ευκαιρία να ασκήσουν την τέχνη τους στο εξωτερικό, το σενάριο που προβλέπει συναδέλφους τους από το Πακιστάν, την Ιορδανία, την Παλαιστίνη, το Περού ή την Ελλάδα να ανασκάπτουν στις ΗΠΑ, τη Βρετανία ή τον Καναδά (Bernbeck 2008: 404, Kersel 2008: 513, Shott 2005: 8) είναι τόσο πιθανό όσο και εκείνο που προβλέπει ότι οι πρώτοι έχουν σπουδάσει στην Ταϊλάνδη (Bernbeck 2008: 404).² Αντίθετα ο εξευτελισμός των «τριτοκοσμικών» από τις διπλωματικές αρχές του «πολιτισμένου» κόσμου, όταν ζητείται άδεια εισόδου για συμμετοχή σε επιστημονικές συναντήσεις, κάθε άλλο παρά στη σφαίρα της φαντασίας ανήκει (Pyburn 2007).

Στις ανασκαφές των ξένων σχολών αναβιώνει η αποικιοκρατία. Η συνομιλία με τους εργάτες στη μητρική τους γλώσσα συνήθως εξαντλείται σε αδέξιες και κάποτε αγενείς φράσεις. Χάρη στην πείρα τους οι άνθρωποι αυτοί διαθέτουν πολύτιμες ικανότητες, π.χ. μπορούν να παρατηρούν τις αλλαγές στο χρώμα των ανασκαφικών στρωμάτων πολύ καλύτερα από έναν/μια τομεάρχη με σύντομη προϋπηρεσία σε μια έρευνα πεδίου στην Αριζόνα. Οι ικανότητές τους μπορεί να εκτιμώνται, ωστόσο το ημερολόγιο της ανασκαφής το κρατούν οι τομεάρχες (σε μια γλώσσα διαφορετική από την τοπική) μαζί με τα εύσημα. Στις δημοσιεύσεις ή τις ιστοσελίδες των ανασκαφών σπάνια αναγνωρίζεται η συνεισφορά του εργατικού προσωπικού, στην καλύτερη περίπτωση πρόκειται για μια φωτογραφία ή αναφορά με τα μικρά τους ονόματα (Hansen 2008: 173). Από την υποτίμηση, αν όχι την

² Ένας Τσέχος αρχαιολόγος αφηγείται το εξής λεκτικό πείραμα: όταν πρότεινε τη διενέργεια ανασκαφών από αρχαιολόγους μιας λιγότερο ισχυρής χώρας σε μια ισχυρή (δεν τις κατονομάζει), οι συνάδελφοί του, διαφόρων εθνικοτήτων, βρήκαν την ιδέα ενδιαφέρουσα. Όταν ζήτησε να προχωρήσουν στην υλοποίησή της, όλοι νόμισαν ότι αστειεύεται (Neustupný 1997-8: 16).

εχθρότητα, των ξένων αρχαιολόγων, ιδιαίτερα εκείνων που αδυνατούν να επικοινωνήσουν στην τοπική γλώσσα, δεν διαφεύγουν ούτε οι «ιθαγενείς» ομότεχνοί/ές τους (Hansen 2008: 173). Για την «παγκόσμια λογοτεχνία» της αρχαιολογίας (πρβλ. Kundera 2007) οι μελέτες των τελευταίων στη μητρική τους γλώσσα είναι «φωνές που δεν ακούγονται» (Nikolaidou και Kokkinidou 2007: 46), είτε γιατί οι αλλόφωνοι/ες δεν γνωρίζουν τη γλώσσα για να τις διαβάσουν, είτε γιατί δεν διατίθενται στις βιβλιοθήκες των χωρών τους, είτε γιατί, ακόμη και αν τις διαβάζουν μάλλον ενδιαφέρονται για ευρήματα παρά για ιδέες. Οι μεταφράσεις από τις «μικρές» στις «μεγάλες» γλώσσες σπανίζουν, όχι βέβαια και το αντίστροφο (Tomášková 2006: 165). Με λίγα λόγια, οι επιστήμονες των πρώην αποικιακών δυνάμεων, που ασχολούνται με το παρελθόν των αποικιών, των προτεκτοράτων και γενικώς των λιγότερο ισχυρών χωρών, αγνοούν τα αγαθά της γλωσσομάθειας και, το σπουδαιότερο, τις δυσκολίες της: τον χρόνο και τον κόπο τον οποίο προϋποθέτει μαζί με την ταπεινοφροσύνη για τα λάθη. Πόσο όμως μπορούν να κατανοήσουν την ιστορία μιας χώρας χωρίς να γνωρίζουν τη γλώσσα της;

Η οικουμενικότητα και ο πολυπολιτισμός γίνονται το προπέτασμα καπνού της νεοαποικιοκρατίας, ώστε τα μουσεία της Δύσης να αυτοανακηρύσσονται σε εκπροσώπους της παγκόσμιας πολιτισμικής κληρονομιάς και οι εκδοτικοί οίκοι να προωθούν τίτλους «παγκόσμιας αρχαιολογίας» πλην αγγλοαμερικανικής προέλευσης. Τα κίνητρα αυτής της «παγκοσμιοότητας» υπαγορεύονται από το κέρδος παρά από την επιθυμία για προαγωγή της έρευνας και της διαπολιτισμικής κατανόησης: στη μεγαλύτερη εκδοτική αγορά, τις ΗΠΑ, η ακαδημαϊκή κοινότητα αδιαφορεί για όσες δημοσιεύσεις δεν συμπεριλαμβάνουν συνεργασίες από μέλη της (Hamilakis 2005: 97-98).

Όσοι και όσες δεν είναι φυσικοί/ές ομιλητές/τριες της αγγλικής -ακριβέστερα της «αμερικανικής»- *lingua franca* ή πρέπει να τη μάθουν ή να περιοριστούν στο ομόγλωσσο ακροατήριο. Αν τη μάθουν, δεν σημαίνει ότι θα συναγωνιστούν με επιτυχία τα μέλη της αγγλόφωνης ακαδημαϊκής κοινότητας που έχουν το προνόμιο να χρησιμοποιούν τη μητρική τους γλώσσα διεθνώς. Ακόμη και η άψογη χρήση της ξένης γλώσσας δεν αρκεί, αν δεν συνοδεύεται από την αφομοίωση συγκεκριμένων ερευνητικών μεθόδων, ορολογίας και τρόπου σκέψης. Τα αναγνωρισμένα περιοδικά ταυτίζονται με τον αγγλοαμερικανικό κανόνα, ενώ οι «αποκλίσεις», όταν γίνονται δεκτές, αντιμετωπίζονται ως «εξωτικό» συμπλήρωμα της «πραγματικής» έρευνας. Ασφαλώς οι εν λόγω προδιαγραφές δεν έχουν καθολική ισχύ: στη γερμανική

αρχαιολογία, παραδείγματος χάρη, το θεωρητικό υπόβαθρο και το συγγραφικό ύφος της αγγλοαμερικανικής παράδοσης χαίρουν ελάχιστης εκτίμησης (Holtorf 2008: 194). Δεν πρόκειται συνεπώς για την ίδια αρχαιολογία σε διαφορετικές γλώσσες, αλλά για πολλές αρχαιολογίες με διαφορετικές πολιτισμικές αναγωγές.

Οι παραπάνω παρατηρήσεις ισχύουν και για χώρους που θα έπρεπε να πρωτοστατούν στον ισότιμο διάλογο, όπως η φεμινιστική έρευνα. Παρ' όλα αυτά ο φεμινιστικός λόγος δεν παύει να εμπεριέχει σχέσεις ηγεμονίας: ό,τι συγγράφεται στις ΗΠΑ και τη Βρετανία ή έστω στον Καναδά και την Αυστραλία προσδίδει αύρα αυθεντίας και εξασφαλίζει αναγνωσιμότητα, όχι όμως και ό,τι συγγράφεται στη Νορβηγία, την Ισπανία ή ακόμη και στη Γερμανία. Αν και αυτές οι χώρες έχουν να επιδείξουν αξιόλογη συγγραφική παραγωγή σχετικά με την αρχαιολογία των γυναικών, τόσο στις εθνικές τους γλώσσες όσο και στα αγγλικά (βλ. αντίστοιχα Engelstad 2007 - FemArc - Netzwerk Archäologisch Arbeitender Frauen / Δίκτυο Γυναικών Αρχαιολόγων στο Πανεπιστήμιο της Λειψίας - González Marcén 2000, Prados Torreira και Ruiz López 2008, Sánchez Romero 2005, 2007, ερευνητικό πρόγραμμα "Tecnologías Domésticas y Cultura Material de las Mujeres" του Αυτόνομου Πανεπιστημίου της Βαρκελώνης - επίσης Whitehouse 2006: 735), οι αγγλόφωνες αρχαιολόγοι, στην καλύτερη περίπτωση, παραπέμπουν σε ό,τι είναι γραμμένο στη γλώσσα τους. Φαίνεται ότι δεν γνωρίζουν άλλες γλώσσες, είτε γιατί δεν το θεωρούν σκόπιμο είτε γιατί πίσω από την αδιαφορία για την «περιφερειακή» βιβλιογραφία κρύβεται ο φόβος μήπως περιθωριοποιηθούν από την επιστημονική κοινότητα των χωρών τους (Engelstad 2007: 229). Είναι χαρακτηριστικό ότι, μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1990, οι ερευνήτριες από τις ΗΠΑ δεν είχαν υπόψη τους (ή αποσιωπούσαν;) το πρωτοποριακό συνέδριο *Ήταν όλοι άνδρες; Εξέταση των έμφυλων ρόλων στην προϊστορική κοινωνία*, που έγινε το 1979 στη Νορβηγία, παρόλο που τα πρακτικά είχαν δημοσιευτεί στα αγγλικά για να απευθυνθούν σε διεθνές κοινό (Bertelsen κ.ά. 1987), όπως δεν είχαν υπόψη τους (ή αποσιωπούσαν;) και άλλες εργασίες σκανδιναβικής προέλευσης (Sørensen 2000: 22).³ Μόνο μετά τα μέσα της ίδιας δεκαετίας θα αναγνωρίσουν τη συμβολή των Νορβηγίδων συναδέλφων τους (Hays-Gilpin 2000: 95, Hodder 1997: 75, Nelson 1997: 22).

Σε συνθήκες γλωσσικού αποικισμού πραγματοποιήθηκε και το Διεθνές Συμπόσιο «Έμφυλες προϊστορικές «στρωματογραφίες» στο Αιγαίο και τη Μεσόγειο»

³ Εξαιρείται η Wylie (1991: 502 σημ. 1, 1992: 34 σημ. 2).

-το μοναδικό του είδους μέχρι σήμερα στην Ελλάδα- το οποίο διοργανώθηκε από το Προπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «Το φύλο στις κοινωνικές επιστήμες» του Πανεπιστημίου Κρήτης. Από το πρόγραμμα και τις περιλήψεις συνάγονται οι ακόλουθες πληροφορίες
(www.soc.uoc.gr/gender/Engendering%20Prehistoric/Downloads/CatalogueAbstracts%20final.pdf):

Εισηγήτριες/ές	Ανακοινώσεις	Γλώσσα ανακοίνωσης	Χώρα εργασίας
35	33	Αγγλικά: 25 Γαλλικά 2 Ελληνικά 6	Αυστραλία 1 Βρετανία 3 Γαλλία 1 Ελβετία 1 Ελλάδα 11 ΗΠΑ 6 Ιρλανδία 1 Ισπανία 5 Ισραήλ 1 Ιταλία 1 Ολλανδία 1 Νορβηγία 1 Δεν αναφέρεται. 2

Η ενασχόληση των αλλοδαπών συνέδρων με την αρχαιολογία του ελλαδικού χώρου, την οποία αφορούσαν οι περισσότερες ανακοινώσεις, δημιουργεί υποψίες ότι γνωρίζουν (ή θα έπρεπε να γνωρίζουν) ελληνικά. Και όμως καμιά δεν τα χρησιμοποίησε, όπως δεν τα χρησιμοποίησαν και ορισμένες «ιθαγενείς» (πρβλ. Simandiraki και Grimshaw 2008: 188 σχετικά με τα διεθνή συνέδρια μινωικής αρχαιολογίας στην Κρήτη). Δεν είναι γνωστό πόσο έγιναν κατανοητές οι λίγες εισηγήσεις στα ελληνικά -μεταξύ αυτών και της υποφαινομένης (Κοκκινίδου και Νικολαΐδου 2005)- ούτε πόσο εκτιμήθηκε η αξία τέτοιων αντιστάσεων, οι οποίες τελικά εξουδετερώθηκαν με την έκδοση των πρακτικών στα αγγλικά (Koraka 2009).⁴

Η ουδετερότητα της αγγλικής ως μέσου διεθνούς επικοινωνίας αποτελεί μύθο, η ιδεολογία ενυπάρχει σε κάθε γλώσσα. Όσο και αν είναι απαραίτητη η γνώση της, αυτό δεν συνεπάγεται ότι όλοι προσυπογράφουν τον αγγλοαμερικανικό λόγο ούτε ότι φιλοδοξούν να αναδειχθούν μέσω αυτού. Μπορεί να συνεχίζουν να σκέφτονται και να γράφουν στη γλώσσα τους με ταυτόχρονη ενημέρωση από την ξένη βιβλιογραφία,

⁴ Πρβλ. την πρόσφατη έκδοση των πρακτικών στα αγγλικά ενός άλλου συνεδρίου με θέμα την αρχαιολογία και την ελληνική εθνική ταυτότητα, παρά το γεγονός ότι πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα, από όπου και προέρχεται η πλειονότητα των συγγραφέων (Damaskos και Plantzos 2008).

την οποία στερούνται οι μονόγλωσσοι/ες -σύμπτωμα όχι μόνο υπεροψίας αλλά και επιστημονικής ανεπάρκειας.⁵ Η λύση δεν βρίσκεται στις μεταφράσεις⁶ ή στην «καταλογράφηση σημαντικών μη αγγλόφωνων αρχαιολόγων» ούτε στη διοργάνωση «ειδικών» συνεδριών σε επιστημονικές συναντήσεις ή την «ειδική» πρόσκληση διακεκριμένων αλλοφώνων σ' αυτές. Τέτοιες πρωτοβουλίες θα είχαν τόση σχέση με τη διαπολιτισμική συνεννόηση όση και το Όσκαρ καλύτερης ξένης ταινίας. Θα ήταν απλώς απόπειρες ψευδοσυμπερίληψης, περαιτέρω διαχωρισμού σ' «εμάς» και τους «άλλους», μια ακόμη εκδήλωση πολιτισμικής βίας (Holtorf 2008: 198). Η λύση βρίσκεται στην εξάλειψη της «μονογλωσσικής ανωτερότητας» (Spivak 1993: 182), όπως ισχύει για την πλειονότητα των μη αγγλόφωνων αρχαιολόγων, ιδίως όσων έχουν ως μητρική μια «μικρή» γλώσσα: τα σημαντικά έργα θα τα εκτιμήσουν πραγματικά όσες και όσοι είναι σε θέση να τα διαβάσουν στο πρωτότυπο.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Κοκκινίδου, Δήμητρα (2005) *Παρελθόν και εξουσία: όψεις της αρχαιολογίας στην ελληνική αρχαιολογία και εκπαίδευση*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Κοκκινίδου, Δήμητρα και Μαριάννα Νικολαΐδου (2005) «Η έρευνα του φύλου: πρό(σ)κληση για την ελληνική αρχαιολογία», ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο *Έμφυλες προϊστορικές «στρωματογραφίες» στο Αιγαίο και τη Μεσόγειο*, Προπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «Το φύλο στις κοινωνικές επιστήμες», Πανεπιστήμιο Κρήτης, Τμήματα Κοινωνιολογίας, Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών, 3-5 Ιουνίου.
- Χαμηλάκης, Γιάννης (2009) «Ο ενσωματωμένος αρχαιολόγος: Ιράκ, ηθική και νεοαποικιοκρατία», *Κυριακάτικη Αυγή*, 15 Φεβρουαρίου.

⁵ Μια αρχαιολογία πολυγλωσσική και πολυπολιτισμική σε μια ενωμένη Ευρώπη, που οι πολίτες της θα μάθαιναν, εκτός από αγγλικά, γαλλικά ή γερμανικά, και «μικρές» γλώσσες παραμένει όραμα πολύ μακρινό. Η μονόγλωσση βιβλιογραφία κυριαρχεί στα αρχαιολογικά περιοδικά της Βρετανίας, Γαλλίας και Γερμανίας σε αντίθεση με εκείνα μικρότερων χωρών (Kristiansen 2008: 14, 17 fig. 6, 22). Σχετικά με τις «ισχυρές» και «ασθενείς» γλώσσες και τη διαπολιτισμική επικοινωνία στην αρχαιολογία βλ. επίσης Pyburn 2008, Kristiansen 2001, Lang 2000, Neustupný 1997-8.

⁶ Μολονότι οι περιλήψεις σε άλλες γλώσσες, π.χ. στα περιοδικά *Archaeologies* (γαλλικά, ισπανικά) και *European Journal of Archaeology* (γαλλικά, γερμανικά), δεν μπορούν να αντικαταστήσουν το πλήρες άρθρο, έχουν συμβολική αξία, γιατί υπενθυμίζουν την ύπαρξη ενός ευάριθμου, μη αγγλόφωνου αναγνωστικού κοινού.

- Bernbeck, Reinhard (2003) "War-time academic professionalism", *Public Archaeology* 3 (2), 112-116.
- _____ (2008) "Structural violence in archaeology", M. T. Starzmann κ.ά. (επιμ.), 390-413.
- Bertelsen Reidar, Arnvid Lillehammer και Jenny-Rita Naees (επιμ.) (1987) *Were they all men? An examination of sex roles in prehistoric society*. Acts from a workshop held in Urstein Kloster, Rogaland, November 2-4, 1979, Stavanger: Arkeologisk Museum i Stavanger (Ams-Varia 17).
- Bourdieu, Pierre (1988) *Homo academicus*, μετάφραση από τα γαλλικά: Peter Collier, Stanford: Stanford University Press.
- Damaskos, Dimitris και Dimitris Plantzos (επιμ.) (2008) *A singular antiquity: archaeology and Hellenic identity in twentieth-century Greece*, Athens: Benaki Museum (3rd supplement).
- Higher Education and Development for Archaeology and Environmental Health Research* (2003-4) State University of New York at Stony Brook <www.sunysb.edu/usaidhead/SBU%2003_04_Semiannual.htm>, πρόσβαση στις 26 Φεβρουαρίου 2009.
- Emberling, Geoff (2008) "Archaeologists and the military in Iraq, 2003-2008: compromise or contribution?", M. T. Starzmann κ.ά. (επιμ.), 445-459.
- Engelstad, Ericka (2007) "Much more than gender", Alison Wylie (επιμ.), αφιέρωμα "Doing archaeology as a feminist", *Journal of Archaeological Method and Theory* 14 (3), 217-234.
- FemArc - Netzwerk Archäologisch Arbeitender Frauen e.V. Historisches Seminar*, Professur für Ur- und Frühgeschichte, Universität Leipzig <<http://www.femarc.de/Netzwerk/index.html>>, πρόσβαση στις 26 Φεβρουαρίου 2009.
- Galtung, Johan (1969) "Violence, peace and peace research", *Journal of Peace Research* 6 (3), 167-191.
- _____ (1990) "Cultural violence", *Journal of Peace Research* 27 (3), 291-305.
- González Marcén, Paloma (επιμ.) (2000) "Espacios de género en la arqueología", *Arqueología Espacial* 22.
- Hamilakis, Yannis (2003) "Iraq, stewardship and the record: an ethical crisis for archaeology", *Public Archaeology* 3 (2), 104-111.
- _____ (2005) "Whose world and whose archaeology? The colonial present and the return of the political", *Archaeologies* 1 (2), 94-101.
- Hansen, Nicole B. (2008) "Arabic and its role in Egyptology and Egyptian archaeology", A. K. Pyburn (επιμ.), 171-174.

- Hays-Gilpin, Kelley (2000) "Feminist scholarship in archaeology", *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 571 (1) 89-106.
- Hodder, Ian (1997) "Commentary: the gender system", Jenny Moore και Eleanor Scott (επιμ.), *Invisible people and processes: writing gender and childhood into European archaeology*, London - New York: Leicester University Press, 75-78.
- Holtorf, Cornelius (2008) "The cunning means of domination", A. K. Pyburn (επιμ.), 190-200.
- Kersel, Morag M. (2008) "Imperial inspections: archaeologists, war and violence - comments", M. T. Starzmann κ.ά. (επιμ.), 506-516.
- Kopaka, Katerina (επιμ.) (2009) *Engendering prehistoric "stratigraphies" in the Aegean and the Mediterranean*. Proceedings of an International Symposium, Undergraduate Program "Gender in the social sciences", University of Crete, Departments of Sociology, History and Archaeology, and Philosophy and Social Studies, Rethymno, 3-5 June 2005, Annales d'archéologie de l'Université de Liège et UT-PASP, Histoire de l'art et l'archéologie de la Grèce antique / University of Texas at Austin, Program in Aegean Scripts and Prehistory (*Aegaeum* 30) (υπό έκδοση).
- Kristiansen, Kristian (1993) "The past and its great might: an essay on the use of the past", *Journal of European Archaeology* 1 (1), 3-32.
- _____ (2001) "Borders of ignorance: research communities and language", Zbigniew Kobyliński (επιμ.), *Quo vadis archaeologia? Whither European archaeology in the 21st century?* Proceedings of the European Science Foundation Exploratory Workshop, Madralin near Warsaw, 12-13 October 2001, Warsaw: European Science Foundation / Institute of Archaeology and Ethnology of the Polish Academy of Sciences / Foundation Res Publica Multiethnica, 38-43.
- _____ (2008) "Do we need the 'archaeology of Europe'", *Archaeological Dialogues* 15 (1), 5-25.
- Kundera, Milan (2007) "Die Weltliteratur: how we read one another", *The New Yorker*, 8 January, 28-35.
- Lang, Valter (2000) "Archaeology and language", *Fennoscandia Archaeologica* 18, 103-109.
- Nelson, Sarah Milledge (1997) *Gender in archaeology: analyzing power and prestige*, Walnut Creek: AltaMira.
- Neustupný, Evžen (1997-8) "Mainstreams and minorities in archaeology", *Archaeologia Polona* 35/36, 13-23.
- Nikolaidou, Marianna και Dimitra Kokkinidou (2007) "Epos, history, metahistory in Aegean Bronze Age studies", Sarah P. Morris και Robert Laffineur (επιμ.), *EPOS: reconsidering Greek epic and Aegean Bronze Age archaeology*. Proceedings of the 11th International Aegean Conference, University of California at Los Angeles, The

- J. Paul Getty Villa, 20-23 April 2006, Annales d'archéologie de l'Université de Liège et UT-PASP, Histoire de l'art et l'archéologie de la Grèce antique / University of Texas at Austin, Program in Aegean Scripts and Prehistory (Aegaeum 28), 35-48.
- Pollock, Susan (2003) "The looting of the Iraq Museum: thoughts of archaeology in a time of crisis", *Public Archaeology* 3 (2), 117-124.
- Prados Torreira, Lourdes και Clara Ruiz López (επιμ.) (2008) *Arqueología del género*. 1er Encuentro Internacional en la UAM, Madrid: Universidad Autónoma de Madrid (Colección de Estudios 129).
- Pyburn, K. Anne (επιμ.) (2007) "Forum. Archaeology without boundaries", *Archaeologies* 3 (2), 75-78, 179-212.
- _____(επιμ.) (2008) "Forum. Archaeology in translation", *Archaeologies* 4 (1), 8-10, 164-200.
- Sánchez Romero, Margarita (επιμ.) (2005) *Arqueología y género*, Granada: Universidad de Granada.
- _____(επιμ.) (2007) "Arqueología de las mujeres y de las relaciones de género", *Complutum* 18, 161-280.
- Shott, Michael J. (2005) "Two cultures: thought and practice in British and North American archaeology", Michael J. Shott (επιμ.), αφιέρωμα "Archaeology of North America", *World Archaeology* 37 (1), 1-10.
- Simandiraki, Anna και Trevor Grimshaw (2008) "Linguistic imperialism and Minoan archaeology (Greece)", A. K. Pyburn (επιμ.), 186-189.
- Sørensen, Marie-Louise Stig (2000) *Gender archaeology*, Cambridge: Polity.
- Spivak, Gayatri Chakravorty (1993) *Outside in the teaching machine*, New York - London: Routledge.
- Starzmann, Maria Theresia, Susan Pollock και Reinhard Bernbeck (επιμ.) (2008) αφιέρωμα "Imperial inspections: archaeology, war and violence", *Archaeologies* 4 (3).
- Stone, Peter J. και Joanne Farchakh Bajjaly (επιμ.) (2008) *The destruction of cultural heritage in Iraq*, Woodbridge: Boydell.
- Tecnologías Domésticas y Cultura Material de las Mujeres*, Universidad Autónoma de Barcelona, Centro de Estudios del Patrimonio Arqueológico de la Prehistoria, <http://seneca.uab.es/arqueologia/web_cast/cast_%20recerca.htm>, πρόσβαση στις 26 Φεβρουαρίου 2009.
- Tomášková, Silvia (2006) "On being heard: theory as an archaeological practice", *Archaeological Dialogues* 13 (2), 163-167.
- Whitehouse, Ruth D. (2006) "Gender archaeology in Europe", Sarah Milledge Nelson (επιμ.), *Handbook of gender in archaeology*, Walnut Creek: AltaMira, 733-784.

- Wylie, Alison (1983) "Comments on the socio-politics of archaeology: the demystification of the profession", Joan M. Gero, David M. Lacy και Michael L. Blakey (επιμ.), *The socio-politics of archaeology*, Amherst: University of Massachusetts (Department of Anthropology Research Report 23), 119-130.
- _____ (1991) "Women in prehistory by Margaret Ehrenberg, *Women in Roman Britain* by Lindsay Allason-Jones", *Journal of Field Archaeology* 18 (4), 501-507.
- _____ (1992) "The interplay of evidential constraints and political interests: recent archaeological research on gender", *American Antiquity* 57 (1), 15-35.